

dr inż. Przemysław KOWALSKI
Politechnika Krakowska
Wydział Architektury
Instytut Architektury Krajobrazu

FESTIWALE OGRODOWE *GARTENSCHAU* JAKO IMPULS DLA AKTYWIZACJI MAŁYCH MIAST NIEMIECKICH

STRESZCZENIE

Wystawy i festiwale ogrodowe powszechnie kojarzone są z prezentacją sztuki architektury krajobrazu i ogrodnictwa. Do wiodących wydarzeń zaliczyć należy doroczne, czasowe wystawy, jak brytyjski Chelsea Flower Show, czy francuski Międzynarodowy Festiwal Ogrodowy w Chaumont-sur-Loire. Inaczej określone są cele festiwali ogrodowych w Niemczech, organizowanych corocznie na poziomie landów oraz państwowym, określanych wspólną nazwą *Gartenschau*. Priorytetem jest tu trwała poprawa jakości przestrzeni publicznych, oparta na skrupulatnym planowaniu, którego celem jest uzyskanie określonych wskaźników ekonomicznych, tym samym zapewnienie finansowania poszczególnych przedsięwzięć.

W artykule omówiono schemat działań, prowadzących do organizacji *Gartenschau* na poziomie państwowym i landów. Zaprezentowane zostały przykłady studialne, w których przedstawiono założenia kompozycyjne i osiągnięte efekty ekonomiczne. Poruszono także zagadnienie odbioru społecznego organizacji *Gartenschau*, bowiem w czasach kryzysu ekonomicznego wzrost cen nieruchomości towarzyszący poprawie jakości przestrzeni, staje się czynnikiem budzącym sprzeciw wielu społeczności lokalnych.

1 WSTĘP

Znaczenie zieleni dla terenów zurbanizowanych jest nie do przecenienia. Dostęp do nich skutkuje poprawą struktury przestrzennej miasta, przyczynia się do podniesienia jakości życia mieszkańców, jest istotnym czynnikiem wpływającym na podniesienie wartości nieruchomości [17]. Obszary pokryte szatą roślinną pełnią istotne funkcje biologiczne, których głównym zadaniem jest produkcja tlenu oraz oczyszczanie powietrza z zanieczyszczeń gazowych i stałych, regulacja obiegu wody i jej filtracja, stanowią także obszary rozwoju i migracji licznych gatunków zwierząt i roślin. Zieleń pełni także ważne funkcje społeczne: uznaje się, iż dostęp do terenów otwartych jest niezbędnym warunkiem rozwoju zrównoważonego i stanowi podstawę dobrej jakości życia mieszkańców. Tym samym powierzchnie biologicznie aktywne stają się podstawowym tworzywem *Systemu Przyrodniczego Miasta* [15; 17]. Jego kształt i zasady funkcjonowania nie pozostają obojętne dla lokalnych społeczności. Z tego względu rosnącym zainteresowaniem cieszą się liczne wydawnictwa poświęcone tematyce ogrodnictwa i architektury krajobrazu, a także targi, wystawy i festiwale sztuki ogrodowej. Do najważniejszych wydarzeń w tej dziedzinie zalicza się brytyjski Chelsea Flower Show oraz francuski Międzynarodowy Festiwal Ogrodowy w Chaumont-sur-Loire. Festiwale te są pokazem sztuki artystycznego i technicznego projektantów i ogrodników. Te cyklicznie organizowane imprezy przyciągają rocznie rzesze odwiedzających, stając się atrakcją turystyczną i autonomicznym celem podróży. Pięciodniowy pokaz przygotowany corocznie w królewskich ogrodach Chelsea w Londynie, odwiedzany jest przez ponad 150000 turystów z całego świata [14]. Lokalizacja tych festiwali jest stała, zmianie ulega jedynie ekspozycja, odmienna w kolejnych edycjach. Tak ukształtowana zasada organizacji powoduje wzrost ruchu turystycznego w krótkim okresie czasu, nie oddziałuje natomiast w trwały sposób na strukturę przestrzenną miast-gospodarzy. Celem ich organizacji jest w głównej mierze prezentacja aktualnych tendencji projektowych w architekturze krajobrazu i sztuce ogrodowej. W odmienny sposób

pojmowana jest rola festiwalu ogrodowych organizowanych w Niemczech, ujętych wspólną nazwą *Gartenschau*. Głównym celem ich organizacji jest trwała poprawa struktury urbanistycznej i jakości przestrzeni miejskich i/lub rewitalizacja terenów opuszczonych i zdegradowanych. Prezentacja kwalifikacji ogrodników i architektów jest jednym z narzędzi wykorzystanych w promocji wydarzenia, staje się także czynnikiem wspomagającym finansowanie przedsięwzięcia.

2 GENEZA NIEMIECKICH FESTIWALI OGRODNICZYCH

Historia organizacji wystaw ogrodniczych na terenie dzisiejszych Niemiec sięga połowy XIX stulecia. Ekspozycje miały początkowo lokalny charakter, dynamiczny rozwój i rosnąca popularność pokazów pozwoliły na przygotowanie pierwszej imprezy o zasięgu międzynarodowym, która odbyła się w Hamburgu w 1869 roku. W latach 30-tych XX wieku, nieskoordynowany dotychczas system przygotowania wystaw, ujęty został w ramy prawne i organizacyjne. Wybuch II wojny światowej zatrzymał na krótko rozwój festiwalu ogrodowych, jednak już w 1945 roku odbyła się pierwsza wystawa, zorganizowana w Erfurcie. Pierwszy powojenny *Bundesgartenschau* – państwowa wystawa ogrodnicza – został otwarty w 1951 roku w Hanowerze. Stał się on pokazem sztuki ogrodniczej, a zawód ogrodnika uznany został za „królewski”. Od tego czasu państwowe festiwale ogrodowe podlegały systematycznej ewolucji. Początkowo przygotowywane w celu prezentacji najnowszych osiągnięć techniki i sztuki ogrodowej, stopniowo przekształciły się w przedsięwzięcia, których celem jest odnowa struktur miejskich. Z czasem do cyklu festiwalu organizowanych w skali państwa, dołączyły imprezy o charakterze regionalnym – *Landesgartenschau*, nad którymi pieczę sprawują parlamenty poszczególnych landów [6; 8]. Za organizację krajowych (*Bundesgartenschau* - *BuGA*) i międzynarodowych (*Internationale Gartenausstellung* – *IGA*) wystaw ogrodniczych na terenie Niemiec odpowiada od 1993 roku do dziś Deutsche Bundesgartenschau-Gesellschaft (*DBG*). Do podstawowych celów działania tego przedsiębiorstwa zalicza się rozwój, planowanie, realizację, utrzymanie festiwalu ogrodowych, a także późniejszy terenów zieleni tworzonych na potrzeby wystawy [8].

Przygotowanie *Gartenschau* w aktualnie ukształtowane formule, może stać się jednym z najważniejszych narzędzi wykorzystywanych w rewitalizacji przestrzeni miejskich [1; 3; 13], w którym swoje odzwierciedlenie znajdują współczesne tendencje planistyczne, w tym *zielonej infrastruktury* i tzw. *Green Urbanism* [5]. Festiwale ogrodowe są również środkiem aktywizacji turystycznej i kulturalnej regionu [3; 8], a także formą wsparcia dla lokalnej przedsiębiorczości, szczególnie w organizacji festiwalu na poziomie landów [9; 8]. Te wielkie wydarzenia są również istotnym składnikiem systemu funkcjonowania branży architektury krajobrazu i ogrodnictwa w Niemczech, podczas których rozstrzygane są ważne regionalne i ogólnopaństwowe konkursy. O wysokiej randze festiwalu ogrodowych, szczególnie na poziomie międzynarodowym i państwowym, ale także regionalnym, świadczy udział przedstawicieli władz regionalnych i państwowych, z kanclerzem Niemiec włącznie, w otwarciu imprezy oraz głównych wydarzeń towarzyszących [10]. Stają się także poligonem doświadczalnym, na którym testowane są najnowsze technologie z dziedziny ogrodnictwa i architektury krajobrazu [8]. Weryfikacja podczas intensywnego użytkowania pozwala na ich powszechne wykorzystanie w projektach opracowywanych w następnych latach, także tych o mniejszej randze niż festiwale ogrodowe.

3 PLANOWANIE I PRZYGOTOWANIE GARTENSCHAU

Państwowe festiwale ogrodowe *Bundesgartenschau* organizowane są w cyklu dwuletnim, natomiast międzynarodowe wystawy ogrodnicze (*IGA* – *Internationale Gartenausstellung* / *IGS* – *Internationale Gartenschau*) odbywają się co 10 lat. Realizacja festiwalu ogrodowych w poszczególnych landach odbywa się zwykle w dwuletnim cyklu, niekiedy bywa przeplatana z organizacją „małych festiwalu” w postaci przedsięwzięć z zakresu miejskiej *zielonej infrastruktury*, jak to ma miejsce w landzie Badenii-Wirtembergii [1; 5; 8]. Szczególnym rozmachem charakteryzują się wystawy międzynarodowe oraz państwowe, natomiast imprezy regionalne mają zwykle bardziej kameralny charakter, głównie ze względu na oszczędniej planowany budżet.

Ze względu na bardzo szeroki zakres przekształceń oraz znaczące koszty takiego przedsięwzięcia, organizacja festiwalu ogrodowego podlega swego rodzaju reglamentacji. Schemat działań przyjęty w kwalifikacji wniosków aplikacyjnych pozwala na wybór tylko tych projektów, które mają największą szansę na realizację zakończoną sukcesem przestrzennym i ekonomicznym. Dla usprawnienia procesu inwestycyjnego, decyzje o przyznaniu praw do organizacji *Bundesgartenschau* podejmowane są co kilka lat i obejmują łącznie 3-4 kolejne imprezy. Obecnie znane są miasta, które będą gospodarzami wystaw do 2021 roku. Do każdego pakietu aplikuje znacznie więcej miejscowości, niż przewidzianych jest festiwalu, wybór dokonywany jest wśród wielu propozycji, z których wskazywane są te najlepiej przygotowane. Także aplikacja do regionalnych festiwalu ogrodowego *Landesgartenschau* podlega reglamentacji, a gminy nierzadko zgłaszają swoje kandydatury kilkakrotnie, zanim zostanie przyznane prawo realizacji wystawy.

Przygotowanie takiej imprezy, trwającej zwykle około pół roku rozłożone jest na wiele lat i przedstawiono go w tabeli 1. Proces ten podzielić można na dwie fazy: przedaplikacyjną oraz poaplikacyjną. Pierwszy etap odbywa się na poziomie gminy, która wyraża wolę organizacji festiwalu ogrodowego, najczęściej wspierany jest jednak przez przedstawicieli *DBG* lub właściwej organizacji regionalnej, przyznającej prawa do przygotowania wystawy. W pierwszej kolejności kształtowane są odpowiednie zapisy w miejscowym prawie, które udostępnią przestrzenie publiczne i prywatne dla potrzeb przyszłego festiwalu. Zapisy w strategii rozwoju gminy oraz w dokumentach odpowiadających polskiemu Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego, przewidują szczegółowo sposób kształtowania przestrzeni na obszarze miasta. Jednym z założeń określanych w tych dokumentach jest poprawa dostępności i jakości zieleni publicznej oraz tworzenie ciągów zieleni łączących wybrane, wartościowe pod względem przyrodniczym i kulturowym obszary [3]. W procesie planowania festiwalu ogrodowego określana jest dostępna pula przestrzeni w obrębie miasta, spośród których dokonuje się ostatecznego wyboru terenu przyszłego *Gartenschau*. Wyznaczane są obszary węzłowe oraz zależne, położone w sąsiedztwie głównego terenu ekspozycji oraz ciągów komunikacyjnych łączących poszczególne strefy wystawy. Możliwe jest także poszerzenie festiwalu o bardziej odległe lokalizacje, położone poza głównym terenem wystawy, które mogą zyskać dzięki sile oddziaływania imprezy (np. *LaGa Rosenheim 2010*). Specyficzny, zdecentralizowany układ będzie miał planowany na 2015 rok *Bundesgartenschau* organizowany w regionie Havel, położonym na północny-zachód od Berlina. Projektem objęto w tym przypadku 5 miejscowości, pomiędzy którymi ukształtowana zostanie wspólna sieć przedsięwzięć turystycznych. Głównym celem tego zadania, poza rewitalizacją wybranych obszarów w obrębie miejscowości, jest budowa i umocnienie wizerunku regionu, jako celu turystycznego [4].

Niezwykle istotnym czynnikiem decydującym o finansowym powodzeniu przedsięwzięcia, jest przygotowanie poprawnych szacunków potencjalnej liczby odwiedzających festiwal, ponieważ to właśnie przychody ze sprzedaży biletów w znacznej mierze pokrywają koszty pośrednie organizacji festiwalu. Przeszacowanie strumienia gości przyczynić się może do powstania znacznego deficytu w budżecie wystawy. Taka sytuacja miała miejsce przy organizacji *IGA Hamburg 2013*. W analizie porównawczej wykorzystywane są dane z zamkniętych już imprez w miastach o zbliżonej wielkości. Pula odwiedzających dzielona jest na trzy grupy. (1) Zwiedzający festiwal bezpośrednio z miejsca swojego zamieszkania, a celem podróży jest wyłącznie to wydarzenie. Do tej kategorii zalicza się osoby mieszkające w odległości 2(4) godzin jazdy samochodem lub koleją. (2) Goście wpisujący wizytę na festiwalu w program urlopu, jako jednodniowy pobyt. (3) Turyści korzystający z noclegu w miejscu festiwalu, który traktowany jest jako główny cel podróży. Statystycznie mieszkańcy miasta – organizatora festiwalu, stanowią 12-29% odwiedzających, turyści dojeżdżający z miejsca zamieszkania w zakresie do 120 (i więcej) minut podróży około 60%, goście zaliczani do grupy (3) od 11 do 30% odwiedzających [3]. Liczba odwiedzających festiwale ogrodowe w małych miejscowościach (Aschersleben, Reichenbach) to około 1,5 miliona osób, w miastach średniej wielkości (Koblencja, Rosenheim, Magdeburg, Poczdam) nawet 3,6 miliona [2]. Odmienną miarę stosuje się w szacowaniu strumienia turystów wizytujących festiwale ogrodowe organizowane na poziomie poszczególnych landów (*Landesgartenschau*) oraz państwowym (*Bundesgartenschau*). Taki stan rzeczy wynika z dwóch czynników: znaczenia marki

BUGA, jak również skali przedsięwzięć, znacznie większej i bardziej spektakularnej, w przypadku festiwalu państwowych. Dla planowanego na 2021 rok *Bundesgartenschau* w Erfurcie, szacunkowe dane przewidują obecność 1675000 odwiedzających w wariacie defensywnym oraz niemal 2500000 w wariacie optymistycznym [3]. Założenia realistyczne przewidują pobyt około 2 milionów odwiedzających. Właściwie skalkulowana liczba gości staje się podstawą prawidłowego zaplanowania układu transportu w na terenie festiwalowym, z uwzględnieniem odpowiedniej ilości stałych i tymczasowych miejsc postojowych dla samochodów osobowych i autokarów, także schematu połączeń kolejowych i komunikacji autobusowej, jak również liczby i rozmieszczenia wejść oraz miejsc obsługi: kas, punktów informacyjnych, miejsc wypoczynku. W procesie przygotowania *Gartenschau* przewiduje się także zmiany natężenia ruchu odwiedzających w ciągu całego okresu trwania festiwalu, z miesiącami kulminacji, przypadającymi na okres wakacji oraz dniami kluczowych wydarzeń w ramach imprezy, w rozkładzie tygodniowym oraz dobowym. Jednak organizacja każdego festiwalu jest całkowicie różnym zadaniem, dlatego też wyniki uzyskane podczas poprzednich imprez, nie dają gwarancji powtórzenia w kolejnych latach i innych regionach. Ponadto liczba turystów, którzy zwiedzali tereny wystawy, nie jest jedynym kryterium oceny jakości takiego wydarzenia. Podobnie, jak w przypadku ostatecznego podsumowania wyników finansowych przedsięwzięcia, także ten czynnik powinien być relatywizowany. Najistotniejszym bowiem aspektem, jest wieloletnia perspektywa odnowy przestrzeni miejskich, które służyć będą następnym pokoleniom [8].

TABELA 1. Etapowanie przygotowań do realizacji <i>Gartenschau</i>		
Faza przygotowania	Czas [t – lat]	Rodzaj przedsięwzięcia
Przedaplikacyjna	-13 (8 - 15)	Opracowanie strategii rozwoju gminy / regionu; umieszczenie odpowiednich zapisów w Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego gminy; wykup gruntów niezbędnych do organizacji festiwalu.
	-10 (6 - 14)	Opracowanie studium wykonalności dla realizacji <i>Gartenschau</i> ; określenie obszarów miasta możliwych do wykorzystania w organizacji <i>Gartenschau</i> w oparciu o zapisy zawarte w strategii i Studium; aplikacja do organizacji festiwalu ogrodowego.
	-9 (6 - 10)	Złożenie aplikacji o organizację wystawy; faza planowania organizacji <i>Gartenschau</i> .
Poaplikacyjna	-8 (5 - 7)	Prace rekonstrukcyjne i rewaloryzacyjne na obszarach wymagających wcześniejszego przygotowania; ewentualne wyburzenia.
	-6 (5 - 6)	Ukonstytuowanie przedsiębiorstwa odpowiedzialnego za organizację festiwalu ogrodowego.
	-5 (3 - 7)	Ogłoszenie i rozstrzygnięcie konkursu na projekt realizacyjny <i>Gartenschau</i> .
	-4 (2 - 3)	Uszczegółowienie koncepcji, uzgodnienia z zarządcami terenu, służbami konserwatorskimi i ochrony środowiska; wykonanie części prac na terenach festiwalowych należących do prywatnych właścicieli.
	-3 (-2 - 4)	Rozpoczęcie prac budowlanych na terenie festiwalowym; nasadzenia roślin na terenach należących do prywatnych właścicieli.
	-2 (1 - 3)	Organizacja imprez poprzedzających, w tym zwiedzanie placu budowy; nasadzenia roślin na terenach stanowiących własność publiczną.
	0	Uroczyste otwarcie <i>Gartenschau</i> .

Tab. 1 Etapowanie przygotowań do realizacji *Gartenschau*

W przypadku pozytywnego rozpatrzenia wniosku aplikacyjnego do organizacji festiwalu, rozpoczyna się proces intensywnych przygotowań do jego realizacji. Do najważniejszych zadań na tym etapie należy ukonstytuowanie przedsiębiorstwa, które formalnie zorganizuje imprezę oraz przeprowadzenie konkursu architektonicznego na zagospodarowanie terenów festiwalowych. Realizacja *Gartenschau* może odbywać się w dwóch formułach prawnych. Możliwe jest utworzenie spółki, w której gmina posiada 100% udziałów, odprowadza wyłącznie tantiemy z tytułu praw licencyjnych do znaku towarowego *BuGa* na rzecz *DBG*. Drugą możliwością jest stworzenie spółki gminnej z udziałem *DBG* [3].

Konkurs na projekt zagospodarowania terenów *Gartenschau* ma zwyczajowo zasięg międzynarodowy. Wybór zwycięskiej koncepcji dokonywany jest przez jury, w którym zasiadają przede wszystkim eksperci z dziedziny architektury i architektury krajobrazu, przyrodnicy i planiści. Głos doradczy posiadają przedstawiciele władz lokalnych w zakresie szczegółów prawa miejscowego i analizy proponowanych rozwiązań infrastrukturalnych. Koncepcja, która uzyskuje pierwszą nagrodę jest najczęściej tą, która przechodzi do etapu realizacji. Projekt podlega uszczegółowieniu, przy czym wiele powierzchni ekspozycyjnych w zakresie małej architektury oraz kompozycji kwiatowych, projektowanych jest przez lokalne firmy, które aranżują swoje ekspozycje o charakterze reklamowym. Jednym z coraz powszechniej wykorzystywanych sposobów zagospodarowania przestrzeni festiwalowych, które aktualnie nie są niezbędne dla funkcjonowania miasta, ani nie stanowią wartościowych terenów dla celów rekreacji, jest ich udostępnienie dla spontanicznej, naturalnej roślinności, która pozostaje niepielęgnowana lub też kształtowanie ekstensywnych quasi-naturalnych kompozycji z udziałem bylin, w tym należących do gatunków rodzimych [7; 3].

Prace budowlane związane z aranżacją festiwalu rozpoczynają się najczęściej na 3 lub 4 lata przed rozpoczęciem wystawy, jednak część prac przygotowawczych pod kątem realizacji *Gartenschau* może być wykonana także na etapie przedaplikacyjnym. W celu udostępnienia społeczeństwu informacji o przebiegu prac, w okresie 1-2 lat poprzedzających otwarcie festiwalu, organizowane są imprezy towarzyszące oraz zwiedzanie terenów wystawy w trakcie prowadzenia prac budowlanych. Zainteresowani szczegółami technicznymi realizacji pewnych rozwiązań, mogą dzięki temu zapoznać się technologiami prowadzenia prac w dziedzinie architektury krajobrazu.

Organizacja festiwali ogrodowych na poziomie państwowym, jak i poszczególnych landów (regionalnym), coraz częściej staje się przedmiotem dyskusji, a nawet krytyki społecznej, choć ogólny obraz tych przedsięwzięć wciąż pozostaje bardzo pozytywny [10; 3; 8]. Zwraca się uwagę na nie zawsze właściwe podejście do już istniejącej na terenie przyszłego festiwalu, ukształtowanej zieleni [10], błędne gospodarowanie zasobami przyrodniczymi oraz społeczne koszty wzrostu wartości nieruchomości na obszarach przylegających do terenów *Gartenschau*. Z perspektywy polskiego systemu podatkowego, podniesienie wartości mieszkania lub domu nie ma znaczenia, jednak uregulowania niemieckiego prawa powodują znaczący wzrost obciążeń podatkowych. Wysokość podatku od nieruchomości zależna jest bowiem wprost od jej wartości [16]. Jako słabość festiwali wskazywany jest także problem braku pomysłu na dalszy rozwój i sposób użytkowania terenów wystawy, niejednokrotnie także brak możliwości finansowych gminy, które pozwolą na utrzymanie atrakcyjnej kompozycji po zakończeniu *Gartenschau* [8]. W związku z licznymi protestami, z którymi spotykają się gminy organizujące festiwale ogrodowe na poziomie państwowym i regionalnym (landów), zwyczajem stało się ogłaszanie referendum, w którym mieszkańcy opowiadają się za lub przeciw rozpoczęciu przygotowań do budowy *Gartenschau*. O poziomie emocji związanych z tym tematem, świadczą wyniki głosowań nad organizacją *LaGa Giessen 2014* oraz *BuGa Mannheim 2023*, w których niewiele ponad 50% głosujących opowiedziało się za organizacją wystawy.

4 PROJEKTOWANIE BUDŻETU I FINANSÓW GARTENSCHAU

Planowanie finansów, w tym rozpoznanie potencjalnych źródeł finansowania festiwalu, odbywa się już na etapie przedaplikacyjnym, w trakcie przygotowania studium wykonalności. W programie finansowym projektuje się oddzielnie

budżet inwestycyjny oraz dla kosztów pośrednich, związanych z procesem przygotowania i funkcjonowania *Gartenschau*. Środki przeznaczone na inwestycje, obejmują między innymi koszty przygotowania infrastruktury (drogi, stałe parkingi, dworce autobusowe i kolejowe itp.), budowy parków i ogrodów, terenów rekreacyjnych, zakładania stałej zieleni (nasadzenia drzew, krzewów), a także odnowy budynków i placów miejskich oraz rewitalizacji terenów zdegradowanych [3; 4]. W wydatkach pośrednich mieszczą się w głównej mierze koszty osobowe obsługi festiwalu, dodatkowo również funkcjonowania tymczasowych parkingów, licencji na rzecz DBG, nasadzeń tymczasowych, utrzymania porządku i innych. Na przykładzie studium wykonalności dla *BuGa Erfurt 2021* [3], wskazać można potencjalne źródła finansowania organizacji festiwalu.

Koszty inwestycyjne pokrywane są z w głównej mierze z budżetu gminy-organizatora oraz jednostek podległych. Przyjmuje się, że środki własne zaspokajają nie mniej, niż 50% potrzeb finansowych. Podstawowym źródłem finansowania uzupełniającego są obecnie środki unijne, wspomagane przez budżet centralny oraz poszczególnych landów. W konstrukcji budżetu *Gartenschau* na poziomie państwowym i regionalnym, poszukuje się środków z programów na rozwój turystyki i kultury, jak również ochronę środowiska oraz zabytków [3; 6]. Koszty pośrednie zaspokajane są przede wszystkim z przychodów ze sprzedaży biletów wstępu, dodatkowo także wynajmu powierzchni, opłat licencyjnych, sprzedaży materiałów promocyjnych, dotacji od sponsorów oraz sprzedaży napojów i żywności na terenie wystawy [3; 8].

Szacunkowe dane wskazują, iż około 25% wydatków związanych z organizacją i przebiegiem festiwalu trafia z powrotem do kasy miasta w postaci różnego rodzaju bezpośrednich i pośrednich podatków oraz opłat. Ponadto każde 1 Euro wydatkowane na organizację wystawy, generuje 5-6 Euro przychodów. W tym kontekście, poprawa jakości przestrzeni, w tym budowa terenów zieleni, staje się dodatkową korzyścią, która pozostaje w dyspozycji lokalnej społeczności [8]. Prace związane z przygotowaniem i utrzymaniem wystawy przyczyniają się w głównej mierze do wzrostu zatrudnienia i poprawy wyników finansowych lokalnych przedsiębiorstw. Ocenia się, że 90% prac wykonywanych w związku z festiwalem prowadzi firmy, mające siedzibę w tym samym regionie. Podczas trwania imprezy, zatrudnienie znajduje nawet 1000 osób, odpowiadających za utrzymanie zieleni, logistykę, finanse, ochronę i inne aspekty decydujące o sprawnym przebiegu przedsięwzięcia [12].

Nie w każdym przypadku organizacja *Gartenschau* zwieńczona jest sukcesem finansowym. Nadmierne optymistyczne założenia, jak w przypadku *IGA Rostock 2003*, niewystarczająco pozytywny odbiór społeczny kompozycji, z którym borykano się w przypadku organizacji *Bundesgartenschau München 2005*, czy też brak porozumienia politycznego i słaba promocja imprezy (*IGA Hamburg 2013*), mogą stać się przyczyną powstania deficytu po zamknięciu festiwalu. W zależności od skali strat, można podjąć próby jego relatywizowania, wskazując na znaczną poprawę jakości przestrzeni publicznej lub powstanie bardzo atrakcyjnych i popularnych wśród lokalnych społeczności terenów rekreacyjnych. Taka sytuacja zaistniała po rozliczeniu *Bundesgartenschau Monachium 2005*, kiedy przy całkowitym budżecie przedsięwzięcia wynoszącym 107 milionów euro, pozostał deficyt w wysokości przekraczającej 160 tysięcy euro. W tym przypadku korzyści społeczne w postaci zrewitalizowanych części miasta i udostępnionych nowych, rozległych parków, pozwalają na akceptację straty księgowej. Do największych porażek cyklu festiwalu ogrodowych zalicza się dzisiaj *Internationale Gartenausstellung (IGA) Rostock 2003*, który zamknięty został wielomilionową stratą oraz, zgodnie z najnowszymi informacjami, także *IGA Hamburg 2013*. Jego wynik finansowy zostanie podsumowany stratą na poziomie 37 milionów euro. Analiza tych trzech przypadków stanie się podstawą do wprowadzenia zmian w programach kolejnych festiwalu.

Warto w tym miejscu przytoczyć kilka liczb, które pozwolą na zarysowanie skali przedsięwzięć związanych z organizacją festiwalu ogrodowych w Niemczech. Koszt organizacji *Landesgartenschau Reichenbach 2009* zamknął się w kwocie 21 milionów euro. Udział finansowania z budżetu landu Saksonii wyniósł 75% [9]. Budżet *LaGa Nagold 2012* osiągnął 16,1 miliona euro, przy całkowitej, niewielkiej nawet jak na regionalny festiwal ogrodowy, powierzchni 16 ha [5], *BuGa Monachium 2005* operował funduszami na poziomie 107 milionów euro [4], które zostały wykorzystane do poprawy jakości przestrzeni na

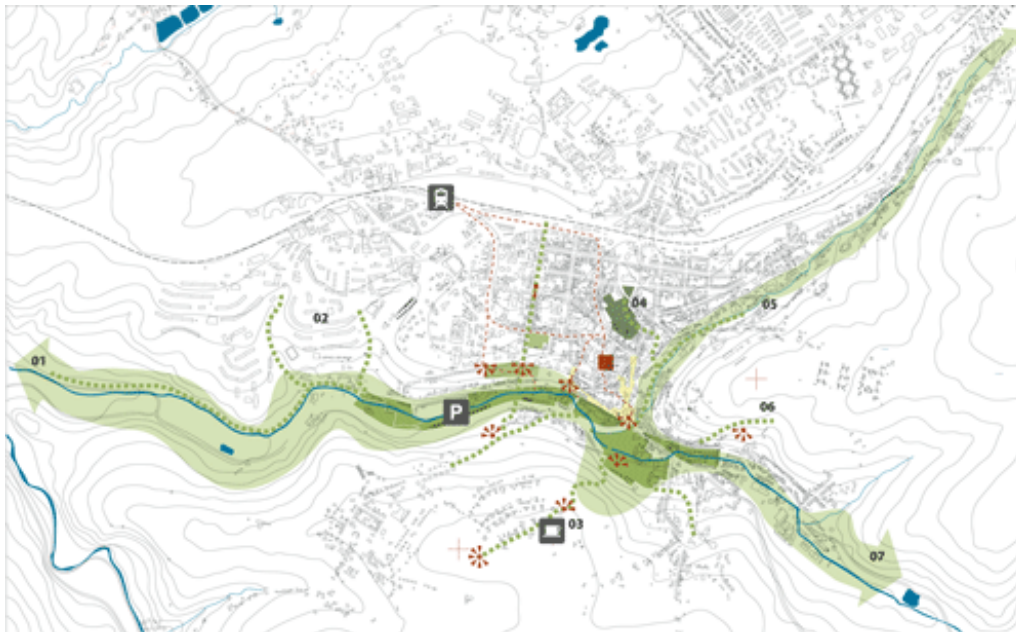

obszarze 190 ha, *BuGa Koblenz 2010* – 112 milionów euro, dzięki którym zagospodarowano i zapewniono utrzymanie obszaru 48 ha [2]. Znaczącym budżetem w wysokości 147 milionów euro, przeznaczonym w głównej mierze na rewitalizację terenów powrobiskowych dawnej kopalni uranu, dysponował *BuGa Gera/Ronneburg 2007* [8].

5 PRZYKŁADOWE REALIZACJE LANDESGARTENSCHAU

5.1 Reichenbach im Vogtland 2009

Historia miejscowości sięga XI wieku, kiedy pojawiają się pierwsze wzmianki o chrystianizowanej osadzie słowiańskiej. Podobnie jak wiele spośród miast położonych na obszarze dawnego NRD, także Reichenbach zmaga się z problemem odpływu ludności. Tu proces ów rozpoczął się już w latach 50-tych XX wieku. Od tego czasu liczba mieszkańców spadła z niemal 35000 w 1946 roku, poniżej 20000 w 2012 r. Centralnym obszarem festiwalu ogrodowego stała się rewitalizacja obszarów poprzemysłowych, zlokalizowanych we wrażliwej krajobrazowo i przyrodniczo przestrzeni, rozciągającej się wzdłuż doliny, pomiędzy wzgórzami, na których od strony północnej położone jest stare miasto, od południowej park leśny (II.1). W wyniku konkursu projektowego, strefa staromiejska oraz wartościowy teren wypoczynkowy wśród lasu, połączone zostały za pomocą rozległego parku publicznego. W ramach projektu wybudowano wiadukt dla pieszych, prowadzący ze starego miasta do parku nad ruchliwą drogą regionalną, zrewitalizowany został obszar starego miasta oraz przedmieść. Posadzonych zostało ponad 100000 drzew, krzewów i bylin oraz 130000 roślin cebulowych. Obecnie, dzięki poprawie jakości przestrzeni publicznych i stworzeniu atrakcyjnego parku w sąsiedztwie historycznego centrum miasta, stopniowo przywracana jest funkcja miasta jako głównego ośrodka w skali regionu. Cała infrastruktura odnowiona i wybudowana na potrzeby *Gartenschau* służy obecnie lokalnej społeczności. Również znaczna część nasadzeń, w tym rozległe kompozycje bylinowe na dawnych terenach przemysłowych, zostały zachowane, przyczyniając się do podniesienia atrakcyjności miasta.

Il. 1 Koncepcja programowo-przestrzenna organizacji LaGa 2009 Reichenbach im Vogtland [źródło: www.stationc23.de]

Il. 2 Teren LaGa 2010 Rosenheim [źródło: [www. http://landesgartenschau.bayern-online.de](http://landesgartenschau.bayern-online.de)]

5.2 Aschersleben 2010

W ramach projektu IBA Stadtumbau Sachsen-Anhalt 2010, którym objętych zostało 19 miast małych i średniej wielkości, jako narzędzie poprawy struktury przestrzennej wykorzystana została organizacja festiwalu ogrodowego *Gartenschau*. Aschersleben, to jedno z najstarszych miast w Saksonii-Anhalt. W związku z kurczeniem się populacji miasta od 1990 roku (z 32500 w 1990 r. do 27100 w 2008, prognozy zakładają dalszy spadek populacji do poziomu około 22000 w 2025 r.), konieczna stała się redukcja powierzchni zabudowy miasta, poprzez wyburzenie około 1200 domów na przedmieściach i koncentracja funkcji mieszkaniowej w historycznym centrum miasta. Hasłem w ramach IBA było „From the Outside to the Inside – Focusing on the Centre”. Hasło festiwalu ogrodowego: „Natur findet Stadt”. Zdecydowano się na wyburzenie około części domów także w centrum, organizując na pustych parcelach czasowe instalacje artystyczne, jednak z myślą o ich przyszłym udostępnieniu pod nową zabudowę. Integralną częścią projektu stała się także poprawa jakości przestrzeni publicznych, poprzez stworzenie atrakcyjnych obszarów rekreacji i wypoczynku oraz ciekawych przestrzeni publicznych w mieście. Określono przyszłe cele funkcjonalne dla miasta, w postaci rozwoju edukacji, biznesu i poprawy jakości przestrzeni urbanistycznej. Nową, edukacyjną funkcję wprowadzono do zabudowań dawnej fabryki tekstury, poszerzonych o nowe skrzydło zaprojektowane współcześnie. Najbliższe otoczenie zabudowań edukacyjnych stało się główną przestrzenią *Landesgartenschau 2010*, które po zakończeniu festiwalu ogrodowego pełni funkcję przestrzeni parkowej dla szkoły. Istotnym elementem struktury przestrzennej miasta, zrewitalizowanym w ramach *Landesgartenschau* jest także koryto rzeki

Eine przepływającej przez Aschersleben. Dotychczas zamknięta w kanale, rzeka została otwarta, a wzdłuż jej brzegów urządzone zostały ciągi spacerowe i ścieżki rowerowe, które są obecnie chętnie wykorzystywane przez mieszkańców.

5.3 Rosenheim 2010

Celem organizacji festiwalu była rewitalizacja dzielnicy położonej w bezpośrednim sąsiedztwie historycznego centrum miasta, ukształtowanie nowych przestrzeni zielonych w tkance urbanistycznej oraz otwarcie, renaturyzacja i szersze udostępnienie cieków wodnych płynących przez miasto: brzegów rzeki Inn, potoków Mangfall i Hammerbach oraz młynówki w centrum miasta (II.2). Prace prowadzone przy brzegach miały także na celu poprawienie zabezpieczenia przeciwpowodziowego miasta. W ramach działań architektoniczno-krajobrazowych wybudowane zostały mosty i kładki łączące brzegi rzek i strumieni, a także platforma widokowa u ujścia potoku Mangfall do rzeki Inn. Rosenheim jest ważnym ośrodkiem przemysłu drzewnego, dlatego też do budowy przepraw wykorzystane zostało w znacznej części drewno. Centralną przestrzeń ekspozycyjną zorganizowano na obszarze Mangfallpark, położonym nad rzeką Inn.

Po zakończeniu festiwalu ogrodowego, na terenach nadrzecznych powstają nowe zespoły mieszkaniowe o podwyższonym standardzie, położone wśród zieleni, blisko rozległych, nowo ukształtowanych terenów rekreacyjnych. Mangfallpark, wielofunkcyjna przestrzeń parkowa, która obejmuje między innymi tor kajakowy dla dzieci, jak też przestrzeń do uprawiania innych dyscyplin sportu, rozciąga się na odcinku około 1,5 km wzdłuż brzegów potoku Mangfall i rzeki Inn. Jednocześnie zrealizowany projekt odpowiada potrzebom zabezpieczenia terenów nadrzecznych miasta przed wodą stuletnią, przy zachowaniu wysokich walorów estetycznych przestrzeni oraz możliwości wykorzystania dla celów wypoczynkowych.

Czynnikiem, który umożliwił przyciągnięcie wielu odwiedzających podczas trwania festiwalu, były cyklicznie zmieniające się ekspozycje kwiatowe, liczne imprezy kulturalne oraz edukacyjne. Podstawę kompozycji roślinnej stanowiły nasadzenia sezonowe, zmieniane w cyklu wiosna - lato – jesień, uzupełnione kilkunastoma ekspozycjami o mniejszej skali. Punktowe wystawy obejmowały prezentację wybranych grup roślin lub też kompozycje tematyczne, jak na przykład ikebana, czy dekoracje nagrobne.

II. 3 Festiwale ogrodowe są pokazem kunsztu projektantów i miejscem testowania nowych technologii w architekturze krajobrazu. LaGa Aschersleben 2010 [fot. aut.]

Il. 4 Organizacja wystaw ogrodniczych służyć może poprawie ochrony przeciwpowodziowej. W obsadzeniach wykorzystuje się częściowo naturalne gatunki roślin i dopuszcza naturalną sukcesję roślinności. LaGa Rosenheim 2010 [fot. aut.]

6 WNIOSKI

Organizacja festiwali ogrodowych *Gartenschau* jest czynnikiem pobudzającym lokalną gospodarkę, a także społeczność miejscowości-gospodarza. Pozwala na wygenerowanie dodatkowych środków materialnych i finansowych. Dzięki możliwości przygotowania wystawy inwestycje planowane w gminie na 10-15 lat, realizowane są w ciągu 2-3 lat. Przyznanie miastu funkcji organizatora *Gartenschau* napędza lokalną koniunkturę w wielu dziedzinach, pozwala także na przyspieszenie programów remontowych, usprawnia tworzenie sieci turystycznych i kulturalnych. Przyczynia się do zwiększenia zaangażowania prywatnego kapitału w przedsięwzięcia o charakterze publiczno-prywatnym. Wystawy ogrodnicze *Gartenschau* stają się poligonem doświadczalnym, na którym testowane są nowe technologie, wprowadzane później do codziennego użytkowania. Organizacja festiwalu przyczynia się także do poprawy lokalnego rynku pracy. Obsługa wymaga zatrudnienia wielu pracowników do utrzymania zieleni, obsługi finansowej, ochrony, logistyki. Liczba zatrudnionych może sięgać nawet 1000 osób. Niezwykle istotnym aspektem jest jednak przede wszystkim trwały wpływ na działania planistyczne i strukturę przestrzenną miasta.

7 LITERATURA

- [1] 41 *Baden-Württembergische Städte wollen eine Gartenschau* [w:] *Neue Landschaft* 06/2009, Patzer Verlag, Berlin – Hannover, 2009, s. 14.
- [2] *Bundesgartenschau 2011 Koblenz verwandelt*, Bundesgartenschau Koblenz 2011 GmbH, Koblenz, 2012, PDF.
- [3] *Bundesgartenschau Landeshauptstadt Erfurt 2021 GartenKulturStadt. Machbarkeitsstudie für die Landeshauptstadt Erfurt*, ift Freizeit- und Tourismusberatung GmbH; Seebauer, Wefers und Partner GbR, Berlin, Potsdam 2011, ss. 122.
- [4] Esser S., *Die BUGA der Zukunft – was sichert ihren Erfolg?* [w:] *Neue Landschaft* 04/2012, Patzer Verlag, Berlin – Hannover, 2012, s. 57-61.
- [5] Fromm S., *Grüne Urbanität – eine Landesgartenschau mitten in der Stadt* [w:] *Neue Landschaft* 04/2012, Patzer Verlag, Berlin – Hannover, 2012, s. 48-51.
- [6] Jäckel S., Dobrzańska M., *Festiwal ogrodnicy motorem rozwoju miasta na przykładzie Landesgartenschau Prenzlau 2013 (Brandenburgia)* [w:] Petryshyn H., Suchacka-Sutkowska E. (red.) *Tożsamość krajobrazu miasta*, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Szczecin, 2012, ss. 360.
- [7] Körner S., *Naturnahe Pflanzenverwendung im innerstädtischen Bereich* [w:] *Neue Landschaft* 11/2010, Patzer Verlag, Berlin – Hannover, 2010, s. 45-50.
- [8] Kubitz E.H., *Von Kritikern völlig unterschätzt: Die Langzeitwirkungen der Bundesgartenschauen* [w:] *Neue Landschaft* 04/2012, Patzer Verlag, Berlin – Hannover, 2012, ss. 62-66.
- [9] *Landesgartenschauen in Brandenburg und Sachsen eröffnet* [w:] *Neue Landschaft* 06/2009, Patzer Verlag, Berlin – Hannover, 2009, s. 13.
- [10] Niesel A., *Das „Auslaufmodell BUGA“ – Ein Aufreger? Nein!* [w:] *Neue Landschaft* 06/2009, Patzer Verlag, Berlin – Hannover, 2009, s. 11.
- [11] Niesel A., *Strahlender Sonnenschein am ersten Bundesgartenschau-Tag in Schwerin* [w:] *Neue Landschaft* 06/2009, Patzer Verlag, Berlin – Hannover, 2009, s. 5-8.
- [12] „Paradebeispiel gärtnerischer Leistungskraft“ [w:] *Grün ist Leben. Zeitschrift des Bundes deutscher Baumschulen (BdB) e.V.* 9-10/2007, signum[kom Agentur für Kommunikation GmbH, Köln, 2007, s. 16-17.
- [13] Reimann S., *Alles auf Zucker: Ein altes Industriegelände wird revitalisiert* [w:] *Neue Landschaft* 04/2012, Patzer Verlag, Berlin – Hannover, 2012, s. 37-40.
- [14] *RHS Chelsea Flower Show Demographic Report*, Royal Horticultural Society, London, 2011, PDF.
- [15] Szulcewska B., Kaliszuk E., *Konceptja systemu przyrodniczego miasta: geneza, ewolucja i znaczenie praktyczne* [w:] TeKa Komisji Urbanistyki, Architektury i Studiów Krajobrazowych; wyd. PAN o./Lublin, Lublin 2005, s. 7 – 24.
- [16] *Warunki Życia i pracy w krajach Europejskiego Obszaru Gospodarczego – Niemcy*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, 2012, ss. 24, PDF.
- [17] Zachariasz A., *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, monografia 336, seria architektura, Politechnika Krakowska, Kraków, 2006, ss. 204.